

OLUMLU ERGEN GELİŞİMİNDE EBEVEYN/AKRAN İLİŞKİLERİNİN ÖNEMİ

Fatih Bayraktar*

ÖZET

Amaç: Psikoloji yazını incelendiğinde, ergen davranışlarıyla ilgili araştırmaların çoğunlukla olumsuz sosyal davranışlara yoğunlaştığı, olumlu sosyal davranışların ve bu davranışları ortaya çıkaran etmenlerin görece ihmal edildiği görülmektedir. Ergenlerin çoğu bu geçiş sürecini mutluluk, huzur ve güven duyguları içinde geçirmektedir. Bu noktada geçiş sürecini başarıyla atlamanın ergenleri, bu dönemde sıklıkla zorluklar yaşayan ergenlerden ayıran önemli bir özellik ergenlerin hem ebeveynleriyle hem de akranlarıyla oluşturdukları ilişkilerin niteliğidir. Bu gözden geçirme çalışmasında olumlu ergen gelişimine katkıda bulunan etmenlere (özellikle ebeveyn/akran ilişkilerine) ve bu etmenler arasındaki aracı/yönlendirici ilişkilere değinilmektedir. **Yöntem:** Ergenlerin olumlu gelişimini ele alan yurtiçi ve yurtdışı veri tabanları (ULAKBİM, ISI-WEB, SCIENCE DIRECT, EBSCOHOST, PSYCH-INFO) taranmıştır. **Sonuçlar:** Ergen-ebeveyn/akran ilişkileri ve olumlu ergen gelişimi arasındaki ilişki, çok boyutlu ve çok yönlü olarak ele alınmıştır. Gözden geçirilen araştırma sonuçları olumlu ergen gelişiminde güvenli ebeveyn ve akran ilişkilerinin önemini göstermektedir. **Tartışma:** Gözden geçirilen çalışmaların çoğunda ergen-ebeveyn/akran ilişkilerinin doğası araştırmacılar tarafından iki yönlü tanımlanmasına karşın genellikle tek yönlü incelenmektedir. Ayrıca çoğu araştırmada ebeveynlerin her çocuğa benzer şekilde davrandığı farz edilmekte ve ebeveynliğin gelişimsel bir süreç olduğu göz ardı edilmektedir. Dahası, her ne kadar demokratik ebeveynlik stilinin evrensel olarak avantajları ortaya konmuşsa da özellikle yetkeci ebeveynliğin kültüre ve duruma özgü biçimde işlevsel olabileceği unutulmamalıdır.

Anahtar sözcükler: Ergen, Ebeveyn , Akran Grubu, Gelişim

SUMMARY: THE IMPORTANCE OF PARENT/PEER RELATIONSHIPS IN POSITIVE ADOLESCENT DEVELOPMENT

Objective: When the psychology literature had been examined, it was seen that the studies about adolescent social behaviors were mainly stressing anti-social behaviors rather than the prosocial ones. Most of the adolescents live this transmission period with feelings of happiness, comfort and confidence. A critical difference between the adolescents who had overcome this transition period and who had experienced difficulties, was the quality of the relationships between adolescents and their parents/peers. In this review, various factors which contribute to positive adolescent development and the moderator/mediator relationships between these factors were discussed. **Method:** National and international data bases (ULAKBİM, ISI-WEB, SCIENCE DIRECT, EBSCOHOST, PSYCH-INFO) was reviewed about positive adolescent development. **Results:** The relationship between adolescents and their parents/peers has been handled as multi-dimensional and multi-directional. The study results which have been reviewed indicated that secure adolescent/peer relationships were critical for positive adolescent development. **Discussion:** Although in many of the reviewed studies the nature of relationships between adolescents and their parents/peers had been defined as reciprocal, they had usually been studied as unidirectional. Besides, parents had been supposed to behave similarly to each offspring and the developmental nature of parental process had been ignored. Furthermore, albeit the advantages of authoritative parenthood had been manifested, it has to be recognized that authoritarian parenthood could have been functional depending on cultural and contextual variables.

Key words: Adolescent, Parents, Peer Group, Development

GİRİŞ

Psikoloji yazını incelendiğinde, ergen davranışlarıyla ilgili araştırmaların çoğunlukla olumsuz sosyal davranışlara yoğunlaştığı, olumlu sosyal davranışların ve bu davranışları ortaya çıkaran etmenlerin görece ihmal edildiği görülmektedir (Carlo ve Randall 2001). Ancak son yıllarda bu durumun değişmeye başladığı, artan sayıda

araştırmacı ve kuramcının olumlu sosyal davranışlar ve ilişkili değişkenleri ayrıntılı olarak incelemeye başladığı da dikkat çekmektedir.

Ergenliğin stresli-fırtınalı bir dönem olduğu savı artık kabul görmemesine karşın, ergenliğin çoğunlukla bilişsel, biyolojik ve sosyal değişimlerin meydana geldiği bir geçiş süreci olduğu görüşü hala geçerliğini sürdürmektedir (Elliot

*Arş. Gör., Ankara Üniv. Dil Tarih Coğrafya Fak., Psikoloji Bölümü, Ankara.

BAYRAKTAR

ve Feldman 1990). Bu noktada geçiş sürecini başarıyla atlatan ergenleri, bu dönemde sıklıkla zorluklar yaşayan ergenlerden ayıran önemli bir özellik ergenlerin hem ebeveynleriyle hem de akranlarıyla oluşturdukları ilişkilerin niteliğidir.

Ergenlik döneminde çocuklar bağlanma figürleri olarak ebeveynlerden akranlara ve romantik partnerlere kaymaktadır (Allen ve Land 1999, Carlo ve ark. 1999, Fraley ve Davis 1997). Ancak ebeveynlere duyulan bağımlılığın azalması ergenin davranışsal sonuçları açısından ebeveynlerin daha az önemli olduğu anlamına gelmemektedir. Ebeveynlerle olan güvenli bağlanma ergenlikte hatta genç yetişkinlikte psikolojik sağlığın en önemli yordayıcılarından biri olmaya devam etmektedir (Fraley ve Davis 1997). Bu nedenle, ebeveynlerin ergenlerin yaşamlarında önemli birer sosyalleşme aracı olduğu bilinmektedir (Bugental ve Goodnow 1998). Ancak 1970'li yıllara kadar psikoloji yazını ebeveyn-ergen çatışmasının doğal ve işlevsel olduğunu, çatışma olmaksızın ergenin ebeveynlerinden duygusal olarak özerkleşemeyeceğini savunmaktaydı. Ebeveynlere, ergenlerden muhalefet beklemeleri, bunun olmaması durumunda kaygılanmaları gerektiği salık veriliyordu. Diğer bir deyişle çatışma ergenin sağlıklı bir yetişkin olması için gerekliydi. Bu görüş kendini uç noktalarda Anna Freud'un (1958) yazılarında, daha liberal bir biçimde ise Erikson'un (1968) "Kimlik Çatışması" ve Blos'un (1967) "Bireyselleşme" kavramlarında göstermiştir (Aktaran Steinberg 2001).

1960'ların sonu, 1970'lerin başı ise bu görüşe karşı çıkan bir dizi görgül çalışmanın yayınlandığı yıllar olmuştur. Örneklemini klinik ortamlardan değil okullardan seçen bu çalışmalar, ergenlerin yaklaşık %75'inin ebeveynleriyle mutlu ve huzurlu ilişkileri olduğunu göstermiştir. Bu örneklerde kimlik çatışması ya da bireyselleşme yaşansa bile bu, aile dinamiklerini sarsacak nitelikte bulunmamıştır (Douvan ve Adelson 1966, Offer 1969). Rutter ve ark. (1976) ise, geriye kalan %25'lik dilimdeki ailelerin, zorlukları ergenlik öncesinde yaşamaya başladığını bulmuş ve böylece ergenliğe özgü olduğu söylenen "fırtınalı-stresli" sıfatlarının yaşamın genelinde olabileceğini göstermişlerdir.

İlerleyen zamanlarda Baumrind'in (1971) demokratik ebeveyn stiliyle ilişkili olumlu ergen gelişiminin vurgulanması ve daha sonra bu boyutun sıcaklık, sınır koyma, psikolojik özerklik gibi alt-boyutlara ayrıştırılmasıyla olumlu ergen gelişimi ve ebeveyn davranışları arasındaki ilişki daha indirgemeci bir yaklaşımla ele alınmaya başlamıştır (Gray ve Steinberg 1999). Steinberg'e (2001) göre demokratik ebeveynliğin olumlu ergen gelişimindeki önemli rolü üç temel özelliğe dayanmaktadır: Ebeveynlerin ergenin yaşamına aktif olarak dahil olmaları ergeni ebeveyn etkisine daha açık hale getirmekte ve daha etkili bir sosyalleşme sağlamaktadır; Hem destek hem de sınırlamanın eş zamanlı uygulanması kendini düzenleme becerilerinin gelişimini kolaylaştırmakta ve böylece ergenin sorumlu, kendine yeterli bir birey olarak yaşamını sürdürmesine yardımcı olmaktadır. Son olarak ebeveyn-ergen arasındaki olumlu etkileşim ergenin bilişsel ve sosyal yeterliğini geliştirmekte ve ergenin aile dışında da etkili şekilde var olmasını sağlamaktadır.

Bu noktada önemli bir soru, demokratik ebeveynliğin getirilerinin belirli bir etnik köken, sosyo-ekonomik durum ve evlilik durumuna (ör: tek ebeveynli aile, anne-babalı aile, parçalanmış aile vs.) özgü olup olmadığıdır (Steinberg ve ark 1991). Steinberg (1990) farklı Amerikalı örneklemeleri ele aldığı çalışmasında, ergenlerin hangi köken, sosyo-ekonomik durum ya da evlilik durumundan geliyor olursa olsun demokratik ebeveynlikten faydalandığını belirtmiştir. Değişik değer sistemlerine sahip Çin, Pakistan, Hong Kong, İskoçya, Avustralya ve Arjantin gibi ülkelerde yapılan çalışmalar da benzer sonuçlar ortaya koymuştur (Feldman ve ark. 1991, Shek 1996, Shucksmith ve ark. 1995, Stewart ve ark. 1999).

Bu sonuçlar evrensel olarak olumlu ergen gelişimine katkıda bulunan tek ebeveynlik stiline demokratik ebeveynlik olduğu anlamına gelmemektedir. Steinberg ve arkadaşları (1992), demokratik ebeveynliğin Afrika kökenli Amerikalı ve Asya kökenli Amerikalı öğrencilerin okul başarısına katkıda bulunmadığını belirtmiş, diğer çalışmalar da sözü geçen bu azınlık gruplarının yetkeci ebeveynlikten Avrupa kökenli Amerikalılar kadar zarar görmediğini göstermiştir (Baldwin ve Baldwin 1989).

Baumrind'in (1971) ebeveyn stilleri (yetkeci, demokratik ve izin verici ebeveynlik) yakın zamanlı çalışmalarda ebeveyn davranış boyutları şeklinde incelenmeye başlanmış ve ebeveyn-ergen ilişkileri de bu bağlamda ele alınmıştır. Burada amaç ebeveyn stilleri modelinin kavramsal olarak indirgenmesi ve altta yatan mekanizmaların keşfedilmesidir. Bu noktada ebeveyn stilleri ebeveynlerin çocuk ya da ergen için yarattığı duygusal ortam; ebeveyn davranış boyutları ise ergenin davranışlarını şekillendirme ve değiştirmeye yönelik amaçlı davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Ebeveyn davranışlarının ne kadar etkili olacağı, yaratılan duygusal ortama da bağlıdır çünkü duygusal ortam çocuğu ebeveyn pratiklerine duyarlı hale getirmektedir.

Steinberg ve Silk (2002) bu bağlamda ebeveynlik boyutlarını üçe ayırmaktadır; uyum, özerklik ve çatışma. Uyum, ebeveynlerle ergenler arasındaki olumlu duygular içeren ilişki biçimlerini tanımlamaktadır. Özerklik, ergenlere sınır koyma yanında büyüme ve bağımsızlık arasında bir denge yaratma çabasıdır. Çatışma ise ergenlerle ebeveynler arasındaki genel bir gerilime işaret etmektedir. Vazsonyi ve arkadaşları (2003) ise bu boyutları açmış ve yakınlık-iletişim alt-boyutlarını uyum boyutu altına, izleme-akran onayı-destekleme alt-boyutlarını özerklik boyutuna ve anlaşmazlık-çatışma alt-boyutlarını da çatışma boyutu altına yerleştirmişlerdir. Bazı araştırmacılar tarafından kabul etme, sıcaklık ve duyarlılık alt-boyutlarının da eklendiği uyum boyutu sıklıkla sosyal yeterlikle olumlu yönde, içselleştirilmiş (ör: depresyon, kaygı) ve dışsallaştırılmış (ör: saldırganlık) problem davranışlarıyla ise olumsuz yönde ilişkili bulunmuştur.

Özerkliğin gelişimsel sonuçları ise daha çok özerkliğin olmadığı durumlar üzerinden, diğer bir deyişle tersinden tanımlanmaktadır. Görgül çalışmalar psikolojik açıdan baskı altındaki ergenlerin içselleştirilmiş sorun davranışlar sergilemeye daha yatkın olduklarını, davranışları aşırı kontrol edilen ergenlerin ise dışsallaştırılmış sorun davranışlar açısından daha büyük risk altında olduğunu belirtmektedir (Holden ve Miller 1999, Rothbaum ve Weisz 1994). Çatışmanın ergen gelişimindeki rolü ise ortama bağlıdır. Diğer bir deyişle genel olarak uyumlu bir ortamdaki çatışma, ergenin birey-

şleşmesinin işlevsel ve olumlu bir parçasıyken, kontrol edici ve baskıcı bir ortamdaki çatışma olumsuz gelişimsel sonuçlara neden olabilmektedir (Steinberg ve Silk 2002).

Bu noktada alan yazında gözlemlenen bir soruna işaret etmek yararlı olacaktır. Görgül çalışmalarda ebeveyn stilleriyle pratikleri arasındaki ayrışma net değildir. Bazı durumlarda önceden ebeveyn stillerini ölçmek için kullanılan aynı ölçekler yalnızca stil yerine pratik kelimesi getirilerek kullanılmıştır (Averevolli ve ark. 1999). Bazı durumlarda ise ebeveyn pratiklerini ölçmek için kullanılan maddeler stilleri ölçmek için kullanılan maddelerle ya aynı ya da çok benzer olmaktadır (Brown ve ark 1993). Bu nedenle ölçeklere bakıp hangisinin ebeveyn stillerini hangisinin ebeveyn pratiklerini ölçtüğünü anlamak zor olmaktadır.

Olumlu sosyal davranışların tutarlı bir biçimde sıcak ve duyarlı ebeveynlikle ama aynı zamanda sınır koyma, yönlendirme gibi disiplin yöntemleriyle de ilişkili olduğu bilinmektedir (Hoffman 1983, Maccoby ve Martin 1983). Ancak ebeveyn tutum ve davranışlarının ergenlerin davranışını etkilemesinin altında yatan süreçler yeterli düzeyde incelenmemiştir.

Sosyal-Bilişsel kurama göre benzer davranışların benzer sonuçlar doğuracağı düşüncesi davranışları şekillendirmektedir (Bandura 1986). Davranış repertuarının ve buna bağlı sonuçların artmasıyla bireyler belirli davranışların olası sonuçlarını formüle etmeye başlamaktadır. Araştırmalar da çocuk ve ergenlerin bir davranışı ortaya koymadan önce olası sonuçlarını değerlendirdiğini işaret etmektedir (Crick ve Dodge 1994, Nelson ve Crick 1999). Bu noktada ebeveynler çocuk ve ergenin davranışlarını şekillendirirken diğer yandan çocuk ve ergenler de aktif biçimde ebeveyn davranışlarını etkilemektedir. Zaman içinde çocuk ve ergenler bir davranışı seçmeden önce ebeveynlerinin o davranışa gösterecekleri tepkileri tahmin etmeyi öğrenmektedir. Crick ve Dodge'un (1994) sosyal bilgi işleme modeline göre çocuklar bir eylemi gerçekleştirmeden önce, ebeveynlerinin olası tepkilerini değerlendirmektedir. Çok az sayıda çalışma, ebeveynlerin açık beklentilerinin ve bunların çocuklar tarafından algılanmasının çocuklarda olumlu

BAYRAKTAR

sosyal davranışlarla ilişkili olduğunu göstermiştir (Eisenberg ve Fabes 1998).

Sosyal-bilişsel etmenlere ek olarak Grusec ve Goodnow (1994), ebeveyn davranışlarının çocuklar tarafından kabul edilebilir ve uygun müdahaleler olarak algılanmasının çocukların değerleri içselleştirmesi açısından önemli olduğunu belirtmektedir. Araştırmacılar bu noktada çocukların disiplin eyleminin içerdiği mesajı anlamalarının yanında, bu mesajı kabul etmelerinin de içselleştirmeyi sağladığını savunmaktadır. Çocukların mesajı kabul etmelerindeki önemli bir etmen de uygulanan disiplin yönteminin çocuk tarafından uygun olarak algılanmasıdır. Ebeveynlerinin, kendi olumlu ya da olumsuz sosyal davranışlarına uygun tepkiler verdiğini algılayan ergenler, davranışlarına uygun tepki verilmediğini algılayan ergenlerden daha fazla ebeveyn değerlerini içselleştirmeye yatkın olmaktadır (Wyatt ve Carlo 2002). Dahası ebeveynlerinin olumlu ve olumsuz sosyal davranışlarına uygun tepkilerde bulunduğunu algılayan ergenlerde olumlu sosyal davranışlar artmakta, olumsuz sosyal davranışlar azalmaktadır. Bu örüntü derinlemesine incelendiğinde, olumsuz sosyal davranışlarına uygun tepki gösterildiğini algılayan ergenlerin daha fazla olumlu sosyal davranış göstermeye yöneldikleri görülmektedir. Bu sonuç hem ebeveynlerden hem de ergenlerden alınan verilerde değişmemektedir.

Ergenlerdeki olumlu gelişimle ilişkili bir başka etmen de güvenli bağlanmadır. Bowlby (1973, 1982) bağlanmayı bebekle birincil bakım veren kişi (genellikle anne) arasındaki güçlü duygusal bağ olarak tanımlamıştır. Ancak yakın zamanda bağlanma tekrar kavramsallaştırılmış ve yaşam boyunca oluşan tüm anlamlı ilişkileri (ör, akranları, romantik partnerleri) içine alacak şekilde genişletilmiştir (Armsden ve Greenberg 1987, Hazan ve Shaver 1987, Kobak ve Cole, 1994). Bağlanma kuramının bebeklik döneminin ötesinde tüm yaşam boyu gelişim dönemlerine uygulanmasıyla, ebeveynlerin ergenlik döneminde de etkinliğini sürdürdüğü savı desteklenmiştir. Araştırmalar, ebeveynlerine daha güvenli şekilde bağlanan ergenlerin daha yüksek benlik-saygısına, yaşam doyumuna, okul başarısına ve daha az psikolojik gerilime sahip olduğunu göstermiştir (Armsden ve Greenberg, 1987; Blain

ve ark. 1993, Bradford ve Lyddon 1993; Lapsley ve ark. 1990). Akranlarla güvenli bağlanma da olumlu ergen gelişiminde rol oynamaktadır. Araştırmalar akranlarla olan güçlü ilişkilerin benlik değerinin, bakış açısı alma becerisinin ve olumlu sosyal davranışların artmasıyla (Azmitia ve Perlmutter 1989, Eisenberg ve Fabes 1998), diğer yandan duygusal-davranışsal sorunların azalmasıyla ilişkili olduğunu göstermiştir (Diekstra ve Garreski 1996, Coie ve Dodge 1998). Burada cevaplanması gereken bir soru akranların ve ebeveynlerin ergen gelişiminde birbirine benzer mi yoksa birbirinden farklı roller mi üstlendiğidir. Bazı kuramcılar akran ilişkilerinin ebeveyn ilişkilerinden farklı olduğunu çünkü ebeveyn ilişkilerinin daha çok tek taraflı bir güç içerdiğini, bundan farklı olarak ise akran ilişkilerinin daha çok karşılıklılık ve paylaşım ilkelere dayandığını savunmuşlardır (Piaget 1965, Youniss 1985). Diğerleri ise ebeveyn-ergen ilişkilerinin hem yatay hem de dikey güç ilişkilerinin bir karışımı olduğunu, diğer bir deyişle hem arkadaşlık hem de otoriterlik ilişkilerine sahip olduğunu belirtmişlerdir (Laursen ve Collins 1994). Araştırmalar da ebeveyn ve akran ilişkilerinin birçok noktada örtüştüğünü göstermiştir. Bir çalışmada, ergenler duygusal destek ve yakınlık figürlerini belirtmeleri istendiğinde, ebeveynler ve akranlar eşit sayıda aday gösterilmişlerdir (Freeman 1997). Laible ve arkadaşları (2004) da çalışmalarında örneklemelerini dört bağlanma grubuna ayırmış (hem ebeveynlere hem de akranlara güvenli bağlanan, ebeveynlere ve akranlara güvensiz bağlanan, ebeveynlere güvenli bağlanıp akranlara güvensiz bağlanan, akranlara güvenli bağlanıp ebeveynlere güvensiz bağlanan) ve hem ebeveynlere hem de akranlara güvenli bağlanan ve çoğunluğunu kızların oluşturduğu grubun, depresyon ve saldırganlıkta düşük, sempati düzeyinde ise en yüksek puanları aldığını belirtmişlerdir. Diğer taraftan, ebeveynlere ve akranlara güvenli biçimde bağlanamayan grup çoğunlukla erkeklerden oluşmuş, bu grup depresyon ve saldırganlıkta en yüksek, sempatiye ise en düşük puanları almışlardır. Diğer iki grup ise anlamlı olarak birbirlerinden farklılaşmamıştır. Bu sonuçlar da ergenlikte ebeveyn-akran ilişkilerinin birçok açıdan örtüştüğünü göstermektedir.

Bu noktada tartışılan önemli bir konu, ebeveynlere ve akranlara olan çoklu bağlanma ilişki-

lerinin çocuğun içsel Çalışan Modelleri'nde nasıl birleştirildiğidir. Bowlby (1982) bağlanma ilişkilerinin zihindeki temsillerini Çalışan Modeller olarak adlandırmıştır çünkü bu temsilleri yeni bilgi girişlerine açık, ortam ve ilişkiler değiştikçe şekillenen modeller olarak değerlendirmektedir. Bağlanma kuramının bu özelliği çocukların ebeveynleri, akranları ve diğer önemli kişilerle olan ilişkilerini ve bu ilişkilerin kendi aralarındaki dinamikleri anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bretherton (1985), bu bağlamda hiyerarşik organizasyon kavramını savunmuş ve çocuk için en önemli bağlanma figürünün (çoğunlukla annenin) gelişimsel sonuçlar açısından en etkili ve yordayıcı etmen olduğunu savunmuştur. Van Ijendoorn ve arkadaşları (1992) tüm ilişkilerin eşit değere sahip olduğunu ve bu yüzden tek bir ilişki örüntüsü içinde toplandıklarını belirtmiş, Suess ve arkadaşları (1992) ise çoklu bağlanma ilişkilerinin bağımsız içsel modeller oluşturduğunu ve farklı gelişimsel alanlarda etkin olduğunu savunmuştur. Bu bağlamdaki çalışmalar farklı sonuçlar verdiğinden, çoklu bağlanım ilişkilerinin çocuk ve ergenlerde nasıl içsel modeller oluşturduğu açık değildir.

Kumru ve arkadaşları (2004) Türk ergenlerde ebeveynle bağlılığın olumlu sosyal davranışları yordamadığını, bunun tersine akran bağlılığı gösteren ergenlerde duygusal, itaatkar ve gizli olumlu sosyal davranışların daha sık görüldüğünü belirtmiştir. Dayanıklılıkla ilgili yazında yakın zamanlı çalışmalar da olumlu akran ilişkilerinin koruyucu bir etmen olduğunu ortaya koymuştur. 138 ailenin boylamsal olarak incelendiği bir çalışmada Gauze ve arkadaşları (1996) aileye bağlılığın az olduğu ergenlerde sosyal beceri ve benlik-saygısı puanlarının düştüğünü bulmuştur. Ancak bu negatif ilişki karşılıklı ve nitelikli arkadaşlık (akranların birbirini desteklediği ve yakınlık içeren arkadaşlıklar) yaşayan ergenler için anlamlı değildir. Benzer şekilde, Bolger ve arkadaşları (1998) da çocuk istismarı ve düşük benlik saygısı arasındaki ilişkinin, karşılıklı iyi bir arkadaşlığa sahip olanlarda anlamsız olduğunu belirtmiştir. Schwartz ve arkadaşları (2000) birbirinden bağımsız iki grupta cezalandırıcı bir aile ortamında yaşamayan, az arkadaşı olan ya da hiç arkadaşı olmayan çocuklarda kurban statüsünde bulunmayla ilişkili olduğunu ancak bu ilişkinin geniş bir arkadaş çevresi olan çocuklar

için geçersiz olduğunu bulmuştur. Lansford ve arkadaşları (2003) da olumsuz ebeveynliğin saldırganlık gibi dışsallaştırılmış sorun davranışlarıyla ilişkili olacağını ama yüksek nitelikteki arkadaşlıklara sahip ergenlerde bu ilişkinin anlamsız olacağını savunmuşlardır. Ancak burada kritik olan nokta belirtilen arkadaşlıkların anti-sosyal nitelikler taşımayan arkadaşlıklar olmasıdır. Burada olumlu arkadaşlıkla, olumlu sosyal davranışların sergilendiği ve paylaşıldığı arkadaşlıklar kastedilmektedir. Tüm bu çalışmalar sorunlu aile ortamlarının yarattığı risklerin nitelikli arkadaşlıklar ve geniş akran grubu tarafından telafi edilebileceğini düşündürmektedir. Ancak olumlu ergen gelişiminde ebeveyn bağlılığının akran bağlılığından daha kritik olduğunu savunan çalışmalar da mevcuttur (Barrera ve Garison-Jones 1992). Diğer bir deyişle ergenlerde olumlu sosyal davranışların gelişiminde hangi kaynakların daha belirleyici olduğu hala tartışılmakta olan bir konudur.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Ergen-akran, ergen-ebeveyn ilişkileri iki yönlü ilişkilerdir. Diğer bir deyişle ergenler yaşamlarındaki önemli insanlardan etkilenmenin yanında, o insanlarla birlikteliği seçen ve aynı zamanda o insanların tepkilerini/davranışlarını şekillendiren aktif bireylerdir. Ancak ergen-ebeveyn/akran ilişkilerinin doğası araştırmacılar tarafından iki yönlü tanımlanmasına karşın genellikle tek yönlü incelenmektedir. İlişki, bir örüntü olarak ele alındığında, örüntünün yalnızca yarısının değerlendirilmesi, diğer yarısının değerlendirilmesini, dolayısıyla iki yönlü bir ilişki örüntüsünün ortaya çıkarılmasını olanaksız kılmaktadır (Steinberg ve ark. 1994). Bu şekildeki araştırma desenlerinin sıklıkla kullanılması da potansiyel iki yönlü ilişkilere karşı bilimsel bir ilgisizliğin olduğunu düşündürmektedir.

Çok yönlü ilişkilere olan bu görece ilgisizlik bağlanmayla ilgili yazında da kendini göstermektedir. Bağlanma modeli ebeveyn ilişkilerini genellikle diğer ilişki örüntülerinden ayrı olarak ele almaktadır. Anne ve babayla, kardeşlerle, akrabalarla, akranlarla ve romantik partnerle olan bağlanma ilişkilerinin birbirleriyle nasıl etkileştiği, zaman içinde birbirlerini nasıl şekillendirdiği henüz yeterince incelenmemiş bir

BAYRAKTAR

konudur. Ayrıca çoğunlukla bağlanma ilişkileri tek yönlü çalışılmış, bağlanma sorunları çocuk psikopatolojisinin önemli yordayıcılarından biri olarak değerlendirilmiştir (Greenberg 1999). Örneğin güvensiz bağlanmanın mı çocukta anti-sosyal davranışları yordadığı yoksa çocuklarının sürekli biçimde anti-sosyal davranışlar sergilediğini gören ebeveynlerin çocuktan duygusal olarak uzaklaşıp, güvensiz bir bağlanma ortamı mı oluşturdıkları bilinmemektedir.

Diğer bir tartışılması gereken konu da, çoğu araştırmada ebeveynlerin her çocuğa benzer şekilde davrandığının farz edilmesidir. Ebeveynliğin gelişimsel bir süreç olduğu, her çocukta neyin işe yarayıp yaramadığının zaman içinde öğrenildiği, gelişimin mutlaka olumlu yönde olmadığı, sorunlu bir çocuk tarafından sürekli engellenen ebeveynlerin istenmeyen ebeveyn davranışları da geliştirebileceği göz ardı edilmektedir.

Ergenlerde uyumlu davranışların ebeveynlerin çocuklarını izlemesiyle ilişkili olduğu bilinmektedir (Kerr ve ark. 2003). Ancak alan yazın incelendiğinde bir eylem olan izlemenin, ergen hakkında bilgi edinme şeklinde işe vuruklaştırıldığı, bunun da aslında bir eylem değil eylemlerin sonucu olduğu görülmektedir. Yazında görece değinilmeyen başka bir nokta da ebeveynlerin ergenlerle ilgili bilgisinin neden önemli olduğu ve neden daha az problem davranışla ve genelde daha fazla olumlu davranışla ilişkili olduğudur. Stattin ve Kerr (2000) ebeveyn izlemesinin işe vuruk tanımını değiştirerek, izlemeyi bilgi sahibi olmak anlamının dışında kullanmış ve ebeveynlerin aktif olarak bilgi arama davranışlarının bilgi edinmeyle zayıf şekilde ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Diğer taraftan ebeveynlerin ergenlerle ilgili günlük bilgilerinin çoğunu, ergenlerin doğal ve kendiliğinden bilgi paylaştıkları anlardan elde ettiklerini belirtmişlerdir. Başka bir çalışmada da ebeveynleri tarafından kontrol edilen çocukların değil, günlük aktiviteleri hakkında ebeveynlerine çokça bilgi veren çocukların birçok yönden daha uyumlu oldukları bulunmuştur (Kerr ve ark 1999). Bu bulgular ebeveyn bilgisiyle ergen uyumu arasında öngörülen bağlantının (en azından bazı kültürlerde) olmayabileceğini düşündürmektedir. Ancak bu, ebeveyn bilgisinin ya da izlemesinin

önemli olmadığı anlamına gelmemektedir. Stattin ve Kerr'e (2000) göre bilgi önemlidir ancak bu, ergenin ne zaman kontrol edileceği ya da ergene ne zaman müdahale edileceğini belirleyen bilgi değildir. Tam tersine güven duygusuyla örülmüş bir bilgi işlevsel olmaktadır. Çünkü güven, ebeveyn ve çocukların birbirleriyle etkileştikleri karmaşık, süregelen ve iki yönlü aile süreçlerinin önemli bir parçasıdır.

Son olarak, ergenin akranlarıyla ve ebeveynleriyle ilişkileri yalnızca ergen uyumuyla ilişkili olarak ele alınmamalıdır. Bu ilişkilerin kendileri de uyum sürecinin değişik formlarıdır. Diğer bir deyişle ebeveyn davranışları ve akran ilişkileri uyumu ortaya çıkarmanın ötesinde uyumun sonuçları olarak da değerlendirilmelidir (Kerr ve ark. 2003).

Kısaca söylemek gerekirse, ergen-ebeveyn/akran ilişkileri ve olumlu ergen gelişimi arasındaki ilişki çok boyutlu ve çok yönlü ele alındığında yeterli düzeyde anlaşılabilir. Bu da ancak görece daha ileri ve daha karmaşık istatistiksel yöntemlerin ve değişik araştırma desenlerinin kullanılmasıyla mümkün olacaktır. Ayrıca her ne kadar demokratik ebeveynlik stiline ve bu stiline altına giren davranış boyutlarının evrensel olarak avantajları ortaya konmuşsa da özellikle yetkeci ebeveynliğin kültüre ve duruma özgü biçimde işlevsel olabileceği unutulmamalıdır. Bu nedenle kültürler arası çalışmaların yalnızca karşılaştırma amaçlı değil kültüre özgü işlevsel olabilecek ebeveyn davranışlarının ortaya çıkarılmasını da amaçlayarak uygulanması alan yazını ileriye götürebilecektir. Örneğin Türk toplumu toplulukçu değerlerin yüksek olduğu, aile ve akraba bağlarının ve kişilerarası ilişkilerin önemsendiği bir toplum olarak tanımlanmaktadır (Göregenli 1997). Böyle bir toplumda batı normlarına göre tanımlanmış yetkeci ebeveynlik tarzı ergenin bu davranışları bağlama uygun tepkiler olarak algılamasıyla işlevsel olabilmektedir. Bu bağlamda özellikle okullardaki şiddetin dramatik boyutlara ulaştığı günümüzde ergenlerin nasıl yetiştirileceğine dair tartışmalar da yoğunlaşmıştır. Bazıları soruna din eğitiminin hem ailede hem de örgün eğitimde özendirilmesi, gençlerin sıkı bir biçimde kontrol edilmesi gibi muhafazakar çözümler ararken, diğer yandan olayları ergenlik döneminin doğal sonuçları olarak da yorumlayanlar vardır.

Bilimsel bir bakış açısından bakıldığında ise ülkemizde ergenlerle özdeşleşmeye başlayan olumsuzlukların gelişimsel zamandan ziyade tarihsel zamana, ve bu zamanın getirdiği çevresel şartlara bağlı olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle söz konusu şiddet ise şiddetin ergenlere özgü olmadığı, toplumun her kesiminde yaygınlaşmaya başladığı gözden kaçmamaktadır. Şiddetin yaygınlaşması ise kaçınılmaz olarak toplumun en büyük kesimini oluşturan ergenlere yansımaktadır. Burada sorunun olası bir çözümü olumlu ergen gelişimini vurgulamak ve olumlu örneklerle eğitim vererek olumsuz olanların etkisini zayıflatmaktır. Bunun yaygın biçimde uygulanma şekli ise örgün eğitimde yurttaşlık eğitimini zorunlu hale getirmek, toplumun genel yaşantısında ise ergenleri olumlu sosyal davranışların sergilendiği yardım kuruluşları, gönüllü ağabeylik/ablalık gibi girişimlere katmak olabilir. Yurttaşlık eğitimi bu makalenin konusu olmamakla birlikte kısaca çocuk ve ergenlere sorumlu bir yurttaş olmanın alt yapısını kazandırmak olarak tanımlanabilir. Bu alanda yapılan çalışmalar özellikle risk grubundaki ergenlerin (ör: alt sosyo-ekonomik düzeydeki ergenler, göç eden ergenler) etkin biçimde verilen yurttaşlık eğitiminden sonra yakın çevrelerinden başlamak üzere sorun olarak algıladıkları olaylara yapıcı bir biçimde müdahale ettiklerini ve böylece hem kendilerini hem de çevrelerini olumlu yönde yeniden yapılandırdıklarını göstermektedir (Sherman 2002, Zeldin ve ark. 2003). Ülkemizde liseli gençlerle yapılan bir çalışmada da Akyel (1986) genel özgecilek puanları ile ahlaki muhakeme puanları arasında pozitif yönde bir ilişki bulmuştur. Bu sonuç örgün eğitimle ahlaki muhakeme becerileri geliştirilen ergenlerin olumlu sosyal davranışlar sergilemeye daha yatkın olduklarını düşündürmektedir. Ayrıca araştırmalar, yaparak öğrenmenin önemini vurgulamakta, başkalarına yardım etmenin gelecekteki yardım etme davranışını artırdığını işaret etmektedir (Staub 2003). Bunlara ek olarak aile eğitim programlarının, akran yardımlaşma gruplarının yaygınlaştırılması ergenin iki önemli bağlamına olumlu yönde müdahale olasılığını artıracaktır. Özetle, alan yazın değişik açılarda ve boyutlarda ergenliğin kaçınılmaz biçimde sorunlu bir dönem olmadığını, ergenin çevresindeki düzenlemelerle bu geçiş döneminin son derece başarılı ve olumlu biçimde atlatılabileceğini göstermek-

tedir. Türkiye'deki ruh sağlığı çalışanlarının da bu noktada yapması gereken kanımızca ergenliğin olumlu yönlerini vurgulamak ve bu yöndeki gayretlere sonuna kadar destek vermektir.

KAYNAKLAR

Akyel H B (1986) *Altruistic behavior and prosocial moral reasoning among Turkish high school students. Yayınlanmamış doktora tezi, University of Maryland.*

Allen J, Land D (1999) *Attachment in adolescence. Handbook of Attachment: Research, Theory, & Clinical Applications içinde Cassidy J ve Shaver P (ed) The Guilford Press, New York, s:319-335.*

Armsden G, Greenberg M (1987) *The inventory of parent and peer attachment: Individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescence. J Yth and Adoles 16: 427-454.*

Averevolli S, Sessa FM, Steinberg L (1999) *Family structure, parenting practices and adolescent adjustment: An ecological examination. Coping With Divorce, Single Parenting, and Remarriage: A Risk and Resiliency Perspective içinde Hetherington EM (ed) Mahwah NJ, Erlbaum, s: 65-90.*

Azmitia M, Perlmutter M (1989) *Social influences on children's cognition: State of the art and future directions. Advances in Child Development and Behavior, Vol. 22 içinde Reese HW (ed) Academic Press, New York.*

Baldwin C, Baldwin A (1989) *The role of family interaction in the prediction of adolescent competence. Paper presented at the meeting of the Society for Research in Child Development, Kansas City, MO.*

Bandura A (1986) *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.*

Barrera M, Garrison Jones C (1992) *Family and peer social support as specific correlates of adolescent depressive symptoms. J Abnorm Child Psychol 20: 1-16.*

Baumrind D (1971) *Current patterns of parental authority. Dev Psychol 4(1): 1-103.*

Blain M, Thompson J, Whiffen V (1993) *Attachment and perceived social support in late adolescence: The interaction between working models of self and others. J Adolesc Res 8: 226-241.*

Bolger KE, Patterson CJ, Kupersmidt JB (1998) *Peer relationships and self-esteem among children who have been maltreated. Child Dev 69: 1171-1197.*

BAYRAKTAR

- Bowlby J (1973) *Attachment and Loss*. Vol. 2. *Separation: Anxiety and Anger*. Basic, New York.
- Bowlby J (1982) *Attachment and loss*, Vol. 1. *Attachment*, Basic, New York.
- Bradford E, Lyddon WJ (1993) Current parental attachment: Its relation to perceived psychological distress and relationship satisfaction in college students. *J Coll Stud Dev* 34: 256-272.
- Bretherton I (1985) Attachment theory: Retrospect and prospect. *Growing Points of Attachment Theory and Research*. *Monogr Soc Res Child Dev* içinde Bretherton I ve Waters E (ed), 50: 66-104.
- Brown BB, Mounts N, Lamborn SD ve ark (1993) Parenting practices and peer group affiliation in adolescence. *Child Dev* 64: 467-482.
- Bugental DB, Goodnow JJ (1998) Socialization processes. *Handbook of Child Psychology: Vol 3. Social, Emotional, and Personality Development*, Damon W (Series Ed) ve Eisenberg N içinde (Vol. Ed.) (5th ed). Wiley, New York, s:389-462.
- Carlo G, Fabes R, Laible D ve ark (1999) Early adolescence and prosocial/moral behaviour II: The role of social and contextual influences. *J Early Adolesc* 19: 132-133.
- Carlo G, Randall BA (2001) Are all prosocial behaviors equal? A socioecological developmental conception of prosocial behavior. *Advances in Psychology Research*, Volume II içinde Columbus F (ed). Nova Science, New Yorks, s:151-170.
- Coie J, Dodge K (1998) Aggression and antisocial behaviour. *Handbook of Child Psychology* (5th ed.), Vol. 3. Social, Emotional, and Personality Development içinde Damon W (ed), (Eisenberg N Vol Ed) New York: Wiley. s: 779-862.
- Crick NR, Dodge KA (1994) A review and reformulation of social information processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychol Bull* 115: 74-101.
- Diekstra R, Garreski N (1996) Perceived social support from family, school, and peers: Relationship with emotional and behavioral problems among adolescents. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 35: 1657-1664.
- Douvan E, Adelson J (1966) *The Adolescent Experience*. Wiley, New York.
- Eisenberg N, Fabes RA (1998) Prosocial development. *Handbook of Child Psychology* (5th ed.), Vol. 3. Social, Emotional, and Personality Development içinde Damon W (Ed.), (Eisenberg N Vol Ed), Wileys, New York, s:701-778.
- Eliot G, Feldman S (1990) Capturing the adolescent experience. *Children's Social Networks and Social Supports* içinde Feldman S ve Eliot G (ed.) Wiley, New York, s: 119-150.
- Feldman SS, Rosenthal DA, Mont-Reynaud, R ve ark. (1991) Ain't misbehavin': Adolescent values and family environments as correlates of misconduct in a cross-national study of Chinese, Australian, and American Youth. *J Res Adolesc*, 1: 109-134.
- Fraley R, Davis K (1997) Attachment formation and transfer in young adults' close friendships and romantic relationships. *Personal relationships* 4: 131-144.
- Freeman H (1997) Who do you turn to? Parents and peers as attachment figures during adolescence. Paper presented at Society for Research in Child Development, Washington, DC.
- Gauze C, Bukowski WM, Aquan-Assee J ve ark. (1996) Interactions between family environment and friendship and associations with self-perceived well-being during early adolescence. *Child Dev* 67: 2201-2216.
- Göregenli M (1997) Individualist-collectivist tendencies in a Turkish sample. *J Cross-Cult Psychol* 28: 787-794.
- Gray M, Steinberg L (1999) Unpacking authoritative parenting: Reassessing a multidimensional construct. *J Marriage Fam* 61: 574-587.
- Greenberg MT (1999) Attachment and psychopathology in childhood. *Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications* içinde Cassidy J ve Shaver PR (ed). Guilford Press, New York, s: 469-496.
- Grusec JE, Goodnow JJ (1994) Impact of parental discipline methods on the child's internalization of values: A reconceptualization of current points of view. *Dev Psychol* 30: 4-19.
- Hazan C, Shaver P (1987) Romantic love conceptualized as an attachment process. *J Pers Soc Psychol* 52: 511-524.
- Hoffman ML (1983) Affective and cognitive processes in moral internalization. *Social Cognition and Social Development: A Sociocultural Perspective* içinde Higgins ET, Ruble DN, ve Hartup WW (ed), Cambridge University Press, New York, s: 236-274
- Holden GW, Miller PC (1999) Enduring and different: A meta-analysis of the similarity in parents' child rearing. *Psychol Bull* 125: 223-254.
- Kerr M., Stattin H., Biesecker G ve ark. (2003) Relationships with parents and peers in adolescence. *Handbook of Psychology* (Vol. 6) *Developmental Psychology* içinde, R. Lerner, Easterbrooks MA ve Mistry J. (Ed.), Wiley, New York, s: 395-419.
- Kerr M, Stattin H, Trost K (1999) To know you is to trust

- you: parents' trust is rooted in child disclosure of information. *J Adolesc* 22: 737-751.
- Kobak RR, Cole H (1994) Disorders and dysfunctions of the self. *Rochester Symposium on Developmental Psychopathology*, Vol. 5. içinde Cicchetti D ve Toth S (ed), University of Rochester Press, Rochester, NY, s: 267-297.
- Kunru A, Carlo G, Edwards CP (2004) Olumlu sosyal davranışların ilişkisel, kültürel, bilişsel ve duyuşsal bazı değişkenlerle ilişkisi. *Turk J Psychol*, 54: 109-125.
- Laible DB, Carlo G, Roesch SC (2004) Pathways to self-esteem in late adolescence: the role of parent and peer attachment, empathy, and social behaviours. *J Adolesc*, 27: 703-716.
- Lansford JE, Criss MM, Pettit GS ve ark. (2003) Friendship quality, peer group affiliation, and peer antisocial behavior as moderators of the link between negative parenting and adolescent externalizing behavior. *J Res Adolesc* 13: 161-184.
- Lapsley D, Rice K, FitzGerald D (1990) Adolescent attachment, identity, and adjustment to college: Implications for the continuity of adaptation hypothesis. *J Counsel Dev* 68: 561-565.
- Laursen B, Collins W (1994) Interpersonal conflict during adolescence. *Psychol Bull* 115: 197-209.
- Maccoby EE, Martin JA (1983) Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. *Handbook of child psychology içinde Mussen PH (Series Ed.) ve Hetherington E M (Vol. Ed.), (Vol. 4). John Wiley, New York*, s: 1-101
- Nelson DA, Crick NR (1999) Rose-colored glasses: Examining the social information processing of prosocial young adolescents. *J Early Adolesc* 19: 17-38.
- Offer D (1969) *The Psychological World of the Teenager*. Basic, New York.
- Piaget J (1965) *The Moral Judgment of the Child*, Routledge ve Kegan Paul, Free press, New York
- Rothbaum F, Weisz JR (1994) Parental caregiving and child externalizing behavior in nonclinical samples: A meta-analysis. *Psychol Bull* 116: 55-74.
- Rutter M, Graham P, Chadwick F ve ark. (1976) Adolescent turmoil: Fact or fiction. *J Child Psychol Psychiatry* 17: 35-56.
- Schwartz D, Dodge K A , Pettit, GS ve ark. (2000) Friendship as a moderating factor in the pathway between early harsh home environment and later victimization in the peer group. *Dev Psychol* 36: 646-662.
- Shek DT (1996) Mental health of chinese adolescents. *Growing up the Chinese way içinde Lau S (ed) Chinese University Press, Beijing*.
- Sherman, RF. (2002) *Building young people's lives: One foundation's strategy*. Youth participation: Improving institutions and communities içinde Kirshner B, O'Donoghue JL ve McLaughlin M (ed), Jossey-Bass, San Francisco, s: 65-82.
- Shucksmith J, Hendry L, Glendinning A (1995) Models of parenting: Implications of adolescent well-being within different types of family contexts. *J Adolesc* 18: 253-270.
- Stattin H, Kerr M (2000) Parental monitoring: A reinterpretation. *Child Dev* 71: 1072-1085.
- Staub E (2003) *The psychology of good and evil: Why children, adults, and groups help and harm others*. Cambridge University Press, New York.
- Steinberg L (1990) Autonomy, conflict, and harmony in the family relationship. At *The Treshold: The Developing Adolescent içinde Feldman S ve Eliot G (ed) Cambridge MA: Harvard University Press*, s: 255-276.
- Steinberg L (2001) We know some things: Parent-adolescent relationships in retrospect and prospect. *J Res Adolesc* 11: 1-19.
- Steinberg L, Dornbusch S, Brown B (1992) Ethnic differences in adolescent achievement: An ecological perspective. *Am Psychol* 47: 723-729.
- Steinberg L, Lamborn S, Darling, N ve ark. (1994) Over time changes in adjustment and competence among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child Dev* 65: 754-770.
- Steinberg L, Mounts N, Lamborn S, ve ark. (1991) Authoritative parenting and adolescent adjustment across various ecological niches. *J Res Adolesc* 1: 19-36.
- Steinberg L, Silk JS (2002) Parenting adolescents. *Handbook of Parenting içinde Bornstein MH (ed), (Vol. 1). Mahwah, NJ: Erlbaum*. s: 103-133.
- Stewart S, Bond M, Zaman R ve ark. (1999) Perceptions of parents and adolescent outcomes in Pakistan. *Unpublished Manuscript*.
- Suess GJ, Grossman KE, Sroufe LA (1992) Effects of infant attachment to mother and father quality of adaptation in preschool: From dyadic to individual organization of self. *Int J Behav Dev* 15: 43-65.
- Van Ijzendoorn MH, Sagi A, Lambermon MWE (1992) The multiple caretaker paradox: Data from Holland and Israel. *Beyond the parent: The role of other adults*

BAYRAKTAR

in children's lives içinde Pianta RC (ed) (New Directions for Child Development Series, No. 57), Jossey-Bass, San Francisco, s: 5-24.

Vazsonyi AT, Hibbert JR, Snider JB (2003) Exotic enterprise no more? Adolescent reports of family and parenting processes from youth in four countries. J Res Adolesc 13: 129-160.

Youniss J (1985) Parents and Peers in Social Development: A Sullivan-Piaget Perspective. University of Chicago Press, Chicago.

Wyatt JM, Carlo G (2002) What will my parents think? Relations among adolescents' expected parental reactions, prosocial moral reasoning, and prosocial and antisocial behaviors. J Adolesc Res 17: 646-666.

Zeldin S, Camino L, Calvert M (2003) Toward an understanding of youth in community governance. Social policy report, no. 17. Ann Arbor, MI: Society for Research in Child Development.